

Мхітарян А.М.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В ЯПОНІЇ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Статтю присвячено дослідженню правових засад створення інформаційного суспільства в Японії. Збільшення обсягів інформації та швидкість її поширення – трансформаційні процеси в сучасному суспільстві, які характеризують такий новий тип суспільства, як інформаційне суспільство. Японська влада однією з перших зрозуміла важливість розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і впровадження інноваційного виробництва для розвитку економіки та суспільства.

З 70-х рр. ХХ ст. японський уряд почав проведення реформи у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, головною метою якої послідовно проголошували становлення «провідної ІТ-держави світу». Однією з рис японської моделі інформаційного суспільства було врахування теоретичних розробок японських учених та приватних ініціатив підприємців під час розроблення урядових програм.

У статті проаналізовані головні правові акти, які стали основою для становлення та розвитку японського інформаційного суспільства: «Основні керівні принципи із забезпечення розвитку інформаційного та комунікаційного суспільства», «План реалізації основних принципів розвитку інформаційного та комунікаційного суспільства в Японії», Основний закон «Про формування передового інформаційного та телекомунікаційного мережевого суспільства», «Стратегія електронної Японії», «Стратегія електронної Японії-2», «Нова стратегія реформи ІТ», «Стратегія відкритих урядових даних», Декларація «Бути провідною ІТ-нацією у світі». Проаналізовані основні положення та фактичні результати їх реалізації. Варто зазначити, що кожний наступний акт доповнював минулий, урахував всі недоліки регулювання інформаційних відносин та визначав актуальні напрями розвитку інформаційного суспільства в Японії.

Також у статті досліджені передумови введення інституту державного ІТ-директора та особливості його діяльності. Результати дослідження можуть бути враховані для регулювання основ інформаційного суспільства в Україні.

Ключові слова: інформаційне суспільство, технополіс, інформаційно-комунікаційні технології, автоматизація, електронний уряд, ІТ-реформа, ІТ-директор.

Постановка проблеми. У 50–60-х рр. ХХ ст. Японія, знаходячись у пошуку подальшого шляху розвитку, вибрала напрям всебічного впровадження та розвитку інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій. На той час дуже популярними та актуальними були теорії інформаційного суспільства, розроблені японськими вченими. Орієнтуючись на теоретичну базу науковців та потреби громадян, уряд почав послідовні реформи з метою становлення інформаційного суспільства. З огляду на ефективну реалізацію ІТ-реформи цікавим є дослідження нормативних актів, які стали основою для її започаткування. Слід зазначити, що інформаційне законодавство Японії систематизується в право інформаційного суспільства, однією з частин якого є право формування такого суспільства. Дослідження саме цього права дасть нам змогу зрозуміти правові етапи становлення японського інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку та становлення інформаційного суспільства були предметами досліджень В. В. Ляха, Л. О. Малашенко, О. О. Маруховського, Л. М. Мудрак, В. Г. Пилипчука, В. С. Цимбалюк. Цікавим є дисертаційне дослідження І. В. Мукомели «Правові засади інформаційного суспільства: загальнотеоретичний аналіз». У дослідженні комплексно відокремлені теоретико-правові засади виникнення інформаційного суспільства, розглянуто розвиток правової системи в період інформаційного суспільства та запропонований системний підхід для адаптації українського законодавства до нових умов.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз основних правових актів, які стали основою для розвитку інформаційного суспільства в Японії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Японська модель інформаційного суспільства

є предметом багатьох досліджень, оскільки є прикладом всебічного та ефективного нормативного регулювання нових суспільних відносин.

Збільшення кількості інформації та швидкості її поширення, теоретичні розробки японських учених у сфері інформаційного суспільства, обрання вектору розвитку інноваційних технологій – все це знайшло своє відображення в нормотворчій діяльності японського уряду.

Цікаво, що дослідження японських учених були дуже актуальними та згодом стали теоретичною основою для формування в Японії інформаційного суспільства. Так, у 1978 р. у «Білій книзі» міністерства державного управління, загальних справ, пошти та телекомунікацій був закріплений такий висновок: «Вимога надання інформації через засоби масової інформації є односторонньою, інертною комунікацією, тоді як вимога надання інформації з використанням особистих комунікативних засобів, що вже характеризує двосторонню комунікацію, радикально збільшилась. Це означає, що японське суспільство рухається в напрямку до нової ступені «інформаційного суспільства», пріоритетною частиною якого є отримання більшого об'єму інформації відповідно до індивідуальних вимог людини замість традиційного масового виробництва та надання інформації» [1, с. 54].

Таким чином, японський уряд відреагував на запит японського суспільства на отримання інформації з альтернативних джерел, доступ до більшої кількості інформації, самостійний вибір необхідної інформації. Японія стала першою державою, яка почала адаптувати свої адміністративні структури для нових технологічних змін.

З тих часів японська влада почала приймати урядові цільові програми та різноманітні законодавчі акти: «План створення інформаційного суспільства – національна мета до 2000 р.» (1972 р.), Основний закон «Про формування передового інформаційного та телекомунікаційного мережевого суспільства» (2000 р.), «Стратегія електронної Японії» (2001 р.), «Стратегія електронної Японії-2» (2003 р.), «Нова стратегія реформи ІТ» (2006), Декларація «Бути провідною ІТ-нацією у світі» (2013 р.).

І. Мукомела виділяє 2 етапи становлення інформаційного суспільства в Японії:

1. 1960–2000 рр. – розроблення теоретичної та законодавчої основи формування інформаційного суспільства та його становлення в Японії.

2. З 2000 р. – розвиток інформаційного та телекомунікаційного мережевого суспільства [2, с. 85].

З 80-х рр. минулого сторіччя почалася активна комп'ютеризація Японії: підвищувалась комп'ютерна грамотність населення, комп'ютери активно застосовувались в освітній, науковій, медичній та адміністративних сферах, були створені так звані «комп'ютеризовані міста» – технополіси. Активне будівництво таких міст почалося після прийняття у 1983 р. закону «Про прискорення регіонального розвитку на основі високотехнологічних комплексів» (закону про технополіси). Технополіси були створені для генерації, вироблення нових знань для створення, розроблення і виробництва нових технологій [3, с. 129]. Отже, уряд орієнтувався на всебічний розвиток науки не просто для виробництва технологій, а для виробництва інноваційних технологій, що і є однією з основних рис інформаційного суспільства. У технополісах розташовані різноманітні науково-дослідні центри, які фінансуються не тільки з державного бюджету, але й залучають великі інвестиції, в тому числі й іноземні.

Незважаючи на стрімкий розвиток сфери високотехнологій, Японія мала проблеми з недостатньою цифровою грамотністю населення, бюрократизованість багатьох процесів перешкоджали швидким реформам.

Для вирішення цих проблем у 1998 р. були прийняті «Основні керівні принципи із забезпечення розвитку інформаційного та комунікаційного суспільства». Інформаційним суспільством вважалась «нова соціально-економічна система, яка замінить суспільство масового виробництва та споживання. Через нову систему суспільство отримує можливість вільно створювати, поширювати та використовувати продукти інтелектуальної діяльності, гармонізувати життя, культуру, промисловість, економіку, природу та навколишнє середовище» [3, с. 136]. Для цього необхідно вважалась цифрова революція, яка повинна була «розширити економічні кордони та усунути дорогі комунікаційні структури з метою покращення життя громадян» [3, с. 136].

22 лютого 1999 р. Японією була запущена система мобільного Інтернету i-mode, яка зробила Інтернет ще більш доступним та значно збільшила кількість користувачів Інтернету.

У квітні 1999 р. був затверджений «План реалізації основних принципів розвитку інформаційного та комунікаційного суспільства в Японії», основними принципами якого були підтримка приватних ініціатив, створення державою сприятливих умов для їх розвитку в інформаційно-комунікаційній сфері, спільна міжнародна співпраця

приватного сектору та держави [3, с. 136–137].

Таким чином, до 2000 р. відмічаються стрімка комп'ютеризація всього суспільства, зростаюча популярність мережі Інтернет серед населення, розширення законодавчої бази для розвитку інформаційного суспільства.

Японський уряд почав чітко позиціонувати інформаційні технології (далі – ІТ) як важливе стратегічне питання та приймати різні програми розвитку ІТ. Розуміючи, що ІТ у сучасному світі стає основою розвитку, уряд розраховував на розвиток економіки, підвищення ефективності для промисловості та «диверсифікації способу життя людей і підвищення зручності їх повсякденної діяльності» [4].

Так, 6 грудня 2000 р. був прийнятий Основний закон «Про формування передового інформаційного та телекомунікаційного мережевого суспільства». Цей закон закріплював початок нового етапу розвитку – з інформаційного до мережевого суспільства. У розумінні цього закону передове інформаційне та телекомунікаційне мережеве суспільство – це суспільство, в якому творчий та енергійний розвиток можливий у всіх сферах шляхом отримання, спільного використання та передачі у всьому світі широкого різноманіття інформації або знань у вільному та безпечному вигляді через Інтернет або інші сучасні інформаційні або телекомунікаційні мережі [5, ст. 2].

Аналізуючи цю дефініцію, можна зробити висновок, що рисою вже мережевого суспільства є глобальна інформатизація суспільства, сучасний світ розглядається як мережа, через яку отримується, передається та оброблюється інформація та знання.

Метою формування такого суспільства закріплюється створення суспільства, в якому всі громадяни мають можливість легко та незалежно користуватися Інтернетом та іншими сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями (далі – ІКТ) та завдяки цьому можуть повністю реалізувати свої здібності [5, ст. 3]. Цікаво те, що уряд послідовно акцентує увагу на можливості людей реалізувати свій творчий та інтелектуальний потенціал, здібності, отримати та реалізувати нові навички.

І для реалізації цієї мети уряд закріплює необхідність вживати всебічні заходи для усунення нерівності в можливості застосування сучасних ІКТ, для збільшення доступності до них та до Інтернету. Закріплюється необхідність усунення факторів, які можуть призвести до такої нерівності, що у свою чергу може призвести до диспропорції та завадити «гладкому та інтегрованому форму-

ванню передового інформаційного та телекомунікаційного мережевого суспільства» [5, ст. 8]. Отже, на законодавчому рівні закріплюється необхідність усунення цифрового поділу (англ. Digital divide, рос. Цифровой разрыв/барьер) громадян, що й натепер є однією з ключових проблем для розвитку інформаційного суспільства в більшості держав світу.

Загалом, у законі закріплюються 3 вектори діяльності:

– сприяння структурним економічним реформам і посилення міжнародної промислової конкурентоспроможності (розвиток електронної комерції тощо) [5, ст. 4];

– забезпечення комфортного і благополучного способу життя для громадян (покращення зручності повсякденного життя, сприяння диверсифікації повсякденного життя, розширення можливості для споживачів робити незалежний та раціональний вибір шляхом забезпечення розповсюдження високоякісної інформації з усіх аспектів життя громадян та надання різноманітних доступних послуг, що посприяє реалізації комфортного та благонадійного способу життя для громадян) [5, ст. 5];

– створення життєво важливих місцевих спільнот та покращення добробуту мешканців (передбачається стимулювання місцевої економіки, створення привабливих можливостей трудоустрою на місцевому рівні, збільшення різноманіття можливостей для обміну всередині та між спільнотами з використанням інформаційних та телекомунікаційних технологій для збагачення життя і збільшення комфорту населення) [5, ст. 6].

Всі подальші законодавчі акти, регулюючі інформаційні відносини, ґрунтувались саме на Основному законі.

Цей закон закріпив створення Стратегічного штабу для просування передового інформаційного та телекомунікаційного мережевого суспільства (далі – Стратегічний штаб). До компетенції Стратегічного штабу відносяться планування, підготовка та сприяння реалізації програмної політики і стратегій для формування передового мережевого суспільства [5, ст. 26]. У січні 2001 р. цей Штаб був створений, і вже 22 січня 2001 р. Штабом була ухвалена «Стратегія електронної Японії» («e-Japan Strategy») (далі – «Стратегія е-Японії»), а для реалізації стратегії 29 березня 2001 р. була затверджена «Програма пріоритетної політики електронної Японії».

Цікаво, що в «Стратегії е-Японії» зазначається історичне значення ІТ-революції. У ст. 1

ІТ-революція за масштабами трансформації суспільства порівнюється із Промисловою революцією в Англії у XVIII ст., яка «зробила революцію в соціально-економічній діяльності окремих осіб, підприємств та урядів. Відповідно, розвиток інформаційних технологій, насамперед Інтернету, підвищить якість обміну інформацією і зробить революцію у відносинах між людьми, між людьми й організаціями, а також між людьми і суспільством, різко скоротивши витрати і час на поширення інформації. Вважається, що це призведе до швидкого перетворення в «суспільство, що виникає на основі знань», де взаємодія знань буде розвиватися для створення високою доданою вартістю» [6]. Отже, можна зробити висновок, що японський уряд розглядав інформаційне суспільство як «суспільство, що виникає на основі знань».

Стратегічний штаб закріпив 3 умови створення такого суспільства:

- достатній рівень інформаційної грамотності населення та здатність вільно й безпечно обмінюватися великою кількістю даних;
- постійні реформи, які спрямовані на створення різноманітної та ефективної економічної структури, яка заснована на вільній та дисциплінованій конкуренції;
- залучення знань і талантів з усього світу, накопичення та передача найпередовішої у світі інформації, технологій та творчості для активного сприяння прогресу і розвитку «суспільства, що виникає на основі знань», у глобальному масштабі [6, ст. 3].

Слід зазначити, що «Стратегія е-Японії» була успішно реалізована до 2003 р., що створило основу інфраструктури електронного уряду: автентифікація (eID і цифрові підписи), системи електронних платежів, системи управління документами, системи безпеки і мережеві системи, що зв'язують державні й місцеві органи влади [7]. Ця інфраструктура забезпечує подачу електронних заяв (заявки, повідомлення, скарги та інші процедури), електронні закупівлі, безпаперове адміністрування й універсальні державні онлайн-послуги.

Після успішної реалізації першого етапу уряд почав реалізацію II етапу національної ІТ-стратегії. Так, 2 липня 2003 р. була затверджена «e-Japan Strategy II» (далі – «Стратегія е-Японії II»). Метою нового етапу була еволюція від «Розвитку ІТ-інфраструктури» до «Ефективного використання ІТ». Провідними напрямками просування ефективного використання ІТ були: медичні послуги, продовольство, спосіб життя,

фінансування малих і середніх підприємств, знання, зайнятість і праця, громадські послуги [7].

У результаті реалізації цієї програми були зроблені значні кроки для розвитку та впровадження ІТ в Японії: розвиток і просування електронного уряду, автоматизація сфери державних послуг (заявка на реєстрацію компанії в Міністерстві юстиції, електронна подача документів і електронна сплата податків Національним податковим агентством, онлайн-заявка на реєстрацію автомобіля Міністерством землі, інфраструктури і транспорту й Національним поліцейським агентством, онлайн-оформлення паспортів), цілодобовість онлайн-послуг, автоматизація та спрощення імпорتنних/ експортних і портових процедур, здійснення державних онлайн-закупок, поширення швидкого широкополосного Інтернету за нижчою ціною тощо. [7].

19 січня 2006 р. була ухвалена «Нова стратегія реформи ІТ», метою якої було «створення суспільства, в якому в будь-який час і в будь-якому місці кожен може скористатися перевагами ІТ» [7]. Велику увагу було приділено розвитку електронного уряду та створенню умов для сталого розвитку Японії.

Далі в липні 2009 р. була прийнята нова стратегія – «i-Japan 2015» (далі – «i-Японія 2015») з метою створення цифрового суспільства, інтеграції цифрових технологій та інновацій. Проте після зміни уряду ця стратегія була заморожена та була прийнята «Нова стратегія у сфері інформаційних та комунікаційних технологій» (далі – «Нова стратегія»). «Нова стратегія» була спрямована на реалізацію електронного управління, орієнтованого на громадян, тобто на реалізацію електронного уряду.

На основі «Нової стратегії» була сформульована дорожня карта, яка містила такі заходи: введення національної системи посвідчення особи, адміністративного моніторингу громадян, електронної системи послуг по всій державі, цифрове архівування публічних документів, доступ до публічних даних та ін. Незважаючи на Великий землетрус у Східній Японії, більшість цих планів було реалізовано [7].

У липні 2012 р. була прийнята «Стратегія відкритих урядових даних», метою якої були:

- «підвищити прозорість уряду та зміцнення довіри громадськості до уряду;
- сприяти участі громадськості та співпраці між державним і приватним секторами;
- стимулювати економіку і підвищити ефективність державного управління» [7].

Слід зазначити, що, незважаючи на всі заходи, рівень суспільного задоволення проведеними реформами був низьким. Юї Ішіватарі, керівник відділу Управління Національної стратегії інформаційних і комунікаційних технологій Секретаріату Кабінету Міністрів, пов'язує це з недостатньою інформатизацією сфер державних послуг, медицини та освіти, проблемою кібербезпеки, нерівністю в користуванні ІКТ різними регіонами та різними поколіннями людей, неефективним державним інвестуванням в ІТ, «неадекватним реінжинірингом бізнес-процесів», неправильним розумінням потреб користувачів, недостатньою співпрацею між міністерствами та агентствами різного рівня, в тому числі їх фінансуванням у сфері ІТ [8].

Через необхідність реформування та підвищення ІТ-політики держави був прийнятий закон «Про державних директорів з інформаційних технологій», де ІТ-директорам надано міжвідомчі повноваження з контролю ІТ-політики уряду.

Державний ІТ-директор просуває бізнес-інновації та використання інформаційних технологій у кожній організації, вони об'єднують всю державу: ІТ-директорів міністерств, державних установ, незалежних адміністративних агентств, ІТ-директорів місцевих органів влади [9]. Завдяки діяльності ІТ-директорів уряд ефективніше координує діяльність кожного відділу, що дозволяє знизити неефективність державних інвестицій та зробити ІТ-інфраструктуру більш зручною для громадян [8].

Юї Ішіватарі вважає, що на національному та регіональному рівнях «сталий прогрес у реформі інформаційних систем веде до більшої ефективності витрат та створення серед-

овища, в якому різноманітні якісні державні послуги можуть бути запропоновані громадянам на всіх рівнях» [8].

14 липня 2013 р. японський уряд проголосив Декларацію «Бути провідною ІТ-нацією у світі». Метою цієї декларації є становлення суспільства, яке «заохочує створення нових та інноваційних галузей, послуг і зростання, найбезпечніше і стійке до стихійних лих суспільство у світі, де люди можуть жити безпечно, зі спокоєм і комфортом та товариством з універсальними загальнодоступними послугами, до яких кожен може отримати доступ і користуватись з будь-якого місця в будь-який час» [7].

Незважаючи на дійсно вражаючі успіхи японців у становленні інформаційного суспільства, влада робить все для побудови передової ІТ-держави у світі для покращення економіки держави та рівня життя громадян.

Висновки. Таким чином, ми проаналізували головні нормативно-правові акти, які стали основою для розвитку інформаційного суспільства в Японії. До характерних рис права формування інформаційного суспільства можна віднести: поетапне прийняття цільових стратегій, які містять конкретні цілі, принципи та напрями реформування, розроблення і затвердження планів реалізації стратегій, всебічне регулювання ІТ-реформи, швидке реагування на виникаючі проблеми та усунення їхніх причин, оптимізацію та автоматизацію державних послуг. Оскільки японська модель є однією з найефективніших, усі ці риси можуть бути враховані під час законодавчого регулювання інформаційного суспільства в Україні.

Список літератури:

1. Duff Alistar S. The Japanese Contribution to Information Society Studies. *Keio Communication Review*. Tokyo, 2000. № 22. P. 41–77.
2. Мукомела И. Правовые основы формирования японской модели Информационного общества. *Leges si vita*. 2014. Novembre. С. 84–87.
3. Савинцева М.И. Информационное общество и основы правового регулирования информационно-телекоммуникационной индустрии в Японии. *Ежегодник Японии*. 2008. С. 126–147.
4. Kitahara M. The Information Society Law in Japan. URL: file:///C:/Users/asus/Downloads/kitahara_munenori_full%20(3).pdf
5. Basic Act on the Formation of an Advanced Information and Telecommunications Network Society. Act № 144 of December 6, 2000. URL: http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail_main?re=&vm=02&id=3339
6. e-Japan Strategy. URL: http://japan.kantei.go.jp/it/network/0122full_e.html
7. Overview of Japanese e-Government 2000-2018. URL: <https://www.manaboo.com/wordpress/?p=2445>
8. Ishiwatari Y. Regarding Japan's Declaration to be the World's Most Advanced IT Nation. URL: https://www.ituaj.jp/wp-content/uploads/2016/04/nb28-2_web-06-PolicyITnation.pdf
9. CIOとは. URL: <https://cio.go.jp/what>

Mkhitarian A.M. INFORMATION SOCIETY IN JAPAN: LEGAL BASIS

The article is devoted to the study of the legal basis for the creation of an information society in Japan. The increase in the amount of information and the speed of its expansion are transformational processes in modern society, which are characterized as a new type of society – the information society.

The Japanese government was one of the first to understand the importance of the development of information and communication technologies, the introduction of innovative production for the development of the economy and society. Since the 70's of the twentieth century. The Japanese government has launched a reform in the field of information and communication technologies, the main purpose of which has been consistently proclaimed to be “the world's most advanced IT nation”. One of the features of the Japanese model of the information society was to take into account the theoretical developments of Japanese scientists and private initiatives of entrepreneurs in the development of government programs.

The article analyzes the main legal acts that became the basis for the formation and development of the Japanese information society: “Basic guidelines for ensuring the development of information and communication society”, “Plan for the implementation of basic principles of information and communication society in Japan”, “Basic Act on the Formation of an Advanced Information and Telecommunications Network Society”, “e-Japan Strategy”, “e-Japan Strategy II”, “New IT Reform Strategy”, “New Strategy in Information and Communications Technology”, “Open Government Data Strategy”, “Declaration to the World's Most Advanced IT Nation”.

The main provisions and actual results of their implementation are analyzed. It should be noted that each subsequent act complemented the past, took into account all the shortcomings of the regulation of information relations and identified current areas of development of the information society in Japan.

The article also examines the prerequisites for the introduction of the institute of state IT director and the peculiarities of their activities. The results of the study can be taken into account to regulate the foundations of the information society in Ukraine.

Key words: *information society, technopolis, information and communication technologies, automation, e-government, IT reform, IT director.*